

VSEBINA

KAZALO PREGLEDNIC IN SLIKOVNEGA GRADIVA	12
SEZNAM KRATIC.....	15
PREDGOVOR Prof. Dr. JOŠKA OSREDKARJA	17
PRVI DEL	
UVOD	19
DRUGI DEL	
TEORIJE IN METODOLOGIJE VREDNOTENJA TER EVALVACIJSKEGA RAZISKOVANJA	23
POSKUS OPREDELITVE VREDNOTENJA	24
O VREDNOTENJU JAVNIH POLITIK IN PROGRAMOV	26
VREDNOTENJE SKOZI PROCESNO PERSPEKTIVO	31
VREDNOTENJE IN EVALVACIJSKO RAZISKOVANJE	35
IZBRANE RAZISKOVALNE METODE IN TEHNIKE EVALVACIJSKIH ŠTUDIJ	39
»Časovne« študije (npr. 'prej in potem', retrospektivne, longitudinalne, podvajanja)	40
Modeliranje, konstruiranje modelov.....	41
Primarna in sekundarna analiza	42
Primerjalne študije	43
Sodbe izvedencev	44
Družboslovni intervju	45
Anketni vprašalniki	47
SPOZNAVANJE IN SMERNICE ZA UPORABNIŠKO PODPRTO VREDNOTENJE	49

TRETJI DEL

VREDNOTENJE JAVNE POLITIKE BOJA PROTI DOPINGU V VRHUNSKEM ŠPORTU V SLOVENIJI	55
ŠPORT, POLITIKA IN VREDNOTENJE	56
PRAVNO-FORMALNA VLOGA DRŽAVE V ŠPORTU	57
INSTITUCIONALNA VLOGA DRŽAVE V ŠPORTU	60
JAVNOFINANČNA VLOGA DRŽAVE V ŠPORTU	66
DOPING V ŠPORTU	69
ZGODOVINA PROBLEMA	70
Svet Evrope	78
Evropska unija	80
WADA – vzpostavitev globalnega boja proti doping u v športu ..	82
RAZMISLEK O RAZVOJU FENOMENA DOPINGA V ŠPORTU SKOZI PRIZMO VREDNOTENJA	85
POLITIKA IN PROGRAMI BOJA PROTI DOPINGU V ŠPORTU V SLOVENIJI	87
METODOLOŠKA IZHODIŠČA IN POJASNILA IZVEDENE RAZISKAVE VREDNOTENJA DOPINGA V VRHUNSKEM ŠPORTU PRI NAS	96
VREDNOTENJE DELOVANJA IN UČINKOV POSAMEZNEGA PROGRAMA BOJA PROTI DOPINGU	104
Program testiranja oz. izvajanja dopinških kontrol	105
Program edukacije	127
Program informiranja	134
EVALVACIJSKA (SPO)ZNANJA IN PREDLOGI	142
Kako naprej – reaktivni pogled in alternative	146
Kako naprej – proaktivni pogled in alternative	147
– Menedžersko-operativne dileme oz. reinstitucionalizacija javne politike	147
– Nova operacionalizacija javne politike	152

ČETRTI DEL	
SKLEPNO POGLAVJE	161

PRILOGA: VPRAŠANJA ZA INTERVJU.....	167
SEZNAM LITERATURE IN VIROV	169
LITERATURA.....	169
VIRI.....	182
IMENSKO IN STVARNO KAZALO.....	189

KAZALO PREGLEDNIC IN SLIKOVNEGA GRADIVA

Preglednica 1: Kriteriji vrednotenja.....	37
Preglednica 2: Lastnosti intervjuja in ankete	48
Preglednica 3: Izbrani evalvacijski parametri.....	53
Preglednica 4: Porazdelitev deležev proračunskega financiranja športa skozi čas.....	67
Preglednica 5: Dopinski testi na OI moderne dobe	86
Preglednica 6: Finančna sredstva v EUR, namenjena za boj proti doppingu v Sloveniji.....	93
Preglednica 7: Lastnosti, prednosti in slabosti dveh uporabljenih zvrsti intervjujev	101
Preglednica 8: Seznam slovenskih nosilcev olimpijskih medalj od poletnih olimpijskih iger v Barceloni leta 1992 do poletnih olimpijskih iger v Atenah leta 2004.....	102
Preglednica 9: Statistike izvedenih dopinskih kontrol med letoma 1996 in 2006	112
Preglednica 10: Pozitivni primeri doppinga v Sloveniji in Slovencev.....	118
Preglednica 11: Vrednotenje informacijskih in edukativnih javnopolitičnih mehanizmov.....	153
Preglednica 12: Pogledi na učinkovito poseganje države v reševanje problema doppinga.....	159
Preglednica 13: Vrednotenje javne politike boja proti doppingu v vrhunskem športu.....	164

Slika 1: Skupine vpletenih v vrednotenje	29
Slika 2: Življenjski cikel politik	32
Slika 3: Tristopenjski model javnopolitičnega procesa/cikla	33
Slika 4: Ciklus realističnega vrednotenja	51
Slika 5: Model realističnega vrednotenja	52
Slika 6: Javni programi in javna politika na področju športa v Sloveniji	60
Slika 7: Evropski model športa	61
Slika 8: Trenutna razmerja na področju (vrhunškega) športa	65
Slika 9: Delež BDP, namenjen za šport med letoma 1997 in 2003	66
Slika 10: Odnosi med vpletenimi v reševanje problematike danes	84
Slika 11: Od problema do politike	92
Slika 12: Primerjava obsega izvedenih dopinških kontrol NAK, WADE in MOK	113
Slika 13: Število pozitivnih dopinških kontrol pri NAK in pri Slovencih nasploh	114
Slika 14: Število izvedenih dopinških kontrol v preučevanih športnih panogah med letoma 1996 in 2006	120
Slika 15: Spletna stran NAK	136

Slikovno gradivo 1: Starogrške olimpijske igre – olimpijski stadion nekoč in danes, Milo iz Krotona.....	70
Slikovno gradivo 2: Thomas Hicks med tekom na OI 1904 (zgoraj levo), smrt kolesarja Jensena na OI 1960, grmovje strihnina, amfetamin.....	73
Slikovno gradivo 3: Zadnja etapa Toma Simpsona na gori Ventoux, primera anaboličnih steroidov.....	74
Slikovno gradivo 4: Logo OI v Sarajevu, maskota OI v Sarajevu in maskota univerzijade v Zagrebu.....	89
Slikovno gradivo 5: Logo NAK.....	91
Slikovno gradivo 6: Obrazci za kontrolo dopinga NAK.....	108
Slikovno gradivo 7: Obvestilo o kontroli, odvzem krvnega in urinskega vzorca, izpolnjevanje formularjev o dopinški kontroli, laboratorijska analiza, laboratorij, naprava za odkrivanje človeškega rastnega hormona.....	111
Slikovno gradivo 8: Primera edukacijskega programa – prva stran Liste prepovedanih snovi in postopkov ter naslovnica zbornika Doping in šport.....	130
Slikovno gradivo 9: Primera informacijskega gradiva WADE.....	141

SEZNAM KRATIC

EU – Evropska unija

Kodeks – Svetovni kodeks proti dopingu v športu Svetovne antidopinške agencije (*The World Anti-Doping Code*)

Konvencija – Konvencija o boju proti dopingu Sveta Evrope (*Anti-Doping Convention*)

NAK – Nacionalna antidoping komisija

NPS – Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji

MOK – Mednarodni olimpijski komite (*International Olympic Committee*)

MŠŠ – Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije

OI – Olimpijske igre

OKS – **ZŠZ** – Olimpijski komite Slovenije –
Združenje športnih zvez

Pravilnik – Pravilnik o doping kontroli in kontroli spola

SE – Svet Evrope (*Council of Europe*)

Seznam/Lista – Seznam/Lista prepovedanih snovi in tehnik

WADA – Svetovna antidopinška agencija (*World Anti-doping Agency*)

ZSpo – Zakon o športu

PREDGOVOR PROF. DR. JOŠKA OSREDKARJA

Doping je danes tako v športu kot v širši javnosti razumljen kot velika nevarnost. Razume se ga kot uporabo snovi in postopkov, ki jih prepovedujejo mednarodne in nacionalne športne institucije, saj so škodljivi človeškemu organizmu, zato je treba športnike pred škodljivimi stranskimi učinki teh snovi in postopkov zaščititi. Doping je treba prepovedati zaradi vsaj dveh razlogov. Z etičnega vidika uporaba dopinga nasprotuje pravilom zdravega tekmovanja. Tekmovanje brez pravil pa je nezanimivo tako za tekmovalce kot za gledalce. Na drugi strani je z zdravstvenega vidika uporaba določenih substanc in metod škodljiva za organizem. Vse športne organizacije poskušajo zaščititi športnike pred škodljivimi stranskimi učinki uporabe omenjenih snovi in postopkov, pri čemer jim v zadnjem času pomagajo tudi države, in Slovenija v tem oziru ni izjema. Od leta 1994, ko so se v Sloveniji dopińške kontrole začele izvajati bolj organizirano, pa do konca leta 2006 je bilo opravljenih 2107 kontrol. Po aferi na kolesarski dirki po Franciji leta 1998 so se razmere v boju proti dopingu močno zaostriale, zato je prišlo do povečanja števila dopińških kontrol. Takšnemu trendu je sledila tudi Slovenija, saj je število dopińških kontrol od leta 1998 močno naraščalo, medtem ko se je v zadnjih dveh letih ustalilo pri okoli 300 opravljenih kontrolah letno. V omenjenem obdobju je bilo pri nas zabeleženih 21 pozitivnih primerov (med njimi so tudi odklonitve testiranj), kar je skoraj 1 % vseh kontrol.

Zbrani so podatki o opravljenih kontrolah v Sloveniji od leta 1996 do 2006 po posameznih športnih panogah. Skupno je bilo opravljenih 2107 kontrol, največ v atletiki (532) in kolesarstvu (485), ki sta edini panogi, kjer so se kontrole opravljale v vseh letih, kar kaže, da sta ta dva športa najbolj na udaru in Slovenija tu prav nič ne odstopa od razmer v večini ostalih držav. Veliko število kontrol (79) je bilo leta 2001 v biatlonu, kar je posledica izvedbe SP v biatlonu na Pokljuki. Precej kontrol pa je bilo opravljenih tudi v borilnih športih (skupaj 131), predvsem pri judu. V letu 2001 je bilo opravljenih 155 odvzemov krvi pred tekmovanjem, in sicer 130 pred SP v biatlonu in 25 pred državnim prvenstvom v smučarskih tekih.

V obdobju od 1996 do 2006 je bilo 1664 od 2107 kontrol opravljenih na tekmovanjih, medtem ko le 443 oz. približno četrtina zunaj tekmovanj. Slovenija se v tem kaj dosti ne razlikuje od večine drugih držav, vendar pa je v državah, kjer je antidopińška aktivnost bolj razvita, vsaj v zadnjih letih opaziti velik porast testiranj zunaj tekmovanj, ki že predstavljajo več kot polovico vseh kontrol. Slovenija se je takšnemu trendu

najbolj približala v olimpijskih letih, ko so s testiranjem želeli zagotoviti, da bi na igrah nastopili le »čisti« športniki.

Prikazani segment testiranj je le eden izmed treh večjih sklopov boja proti dopingu, ki ga sestavljata tudi programa informiranja in edukacije. Kljub temu da se skozi čas opravlja vedno več dopinških kontrol in da je število pozitivnih primerov ostalo enako, še ne moremo reči, da se je uporaba dopinga v Sloveniji zmanjšala, saj je število opravljenih testiranj še vedno majhno, poleg tega pa vanj niso vključene vse športne panoge, kaj šele vsi športniki. Razumevanje odgovorov na tovrstna vprašanja, povezana z dilemami, koliko lahko pri preprečevanju dopinga v športu pomagajo različne vrste programov, ki so jih institucije vzpostavile z namenom boja proti dopingu, je za nadaljnji razvoj in izvedbo uspešnih pristopov boja ključnega pomena. Prav zaradi tega poleg različnih medicinskih in farmakoloških raziskav pomemben doprinos k nadaljnjemu reševanju problema prinašajo tudi družboslovno podprte raziskovalne študije. Ena izmed takšnih raziskav (sploh prva te vrste v Sloveniji) je prikazana v pričujoči knjigi. Avtorica v njej odpira pravno-politične poglede na razumevanje in poskuse reševanja problema pri nas, predvsem pa z mednarodno primerjalnimi podatki sooča ugotovitve o slovenskem sistemu boja, ki jih pridobiva preko pregleda statistične in druge dokumentacije ter izvedbe večjega števila intervjujev s predstavniki športnikov, Nacionalne antidoping komisije ter njenih ustanoviteljev.

Pričujoča knjiga v naš prostor vsekakor prinaša pomembno širšo dimenzijo pogleda na problem dopinga v športu ter podaja informacije o stopnji uspešnosti sedanjih načinov boja. S svojimi spoznanji knjiga odpira številne sistemske dileme, o katerih bi bilo z namenom nadaljnje- ga izvajanja čimbolj optimalnih načinov preprečevanja problema treba v bodoče razmisliti.

Red. prof. dr. Joško Osredkar, Fakulteta za farmacijo
Univerze v Ljubljani, Klinični inštitut za klinično kemijo
in biokemijo, Klinični center Ljubljana,
predsednik Nacionalne antidoping komisije

PRVI DEL
UVOD

Ta knjiga je razdeljena v štiri večje dele, v katerih skušamo čim bolj prepletено prikazovati teoretično-metodološka spoznanja stroke evalvacijskih študij in jih uporabiti pri spoznavanju konkretnih načinov ter učinkov, ki jih prinašajo programi reševanja problema doping v športu. Najprej predstavimo nekatera temeljna (spo)znanja o procesih vrednotenja oz. evalvacije. Le-to razumemo kot teoretično in metodološko ustrezno orodje za preučevanje učinkov ter vplivov, ki jih na ciljnih skupinah povzročajo izvajanje nekaterih programov, vzpostavljenih s strani izbranih institucij z jasnim namenom reševanja nastalih problemov, v našem primeru torej boja proti doping v športu. V tem smislu sledimo smernicam t. i. realističnega vrednotenja, ki je bilo kot posebna zvrst takšnih študij vpeljana prav z namenom, da omogoča podajanje informacij, s katerimi je možno ocenjevati in tudi izboljševati vsakodnevne procese reševanja problemov.

Preostali deli knjige, ki sledijo začetni teoretični in metodološki pojasnitvi vrednotenja, so nato bolj ali manj neposredno usmerjeni v preučevanje programov za boj proti doping v športu. Izhodiščno se najprej ustavimo pri poskusu opredelitve preučevanega fenomena, v nadaljevanju pa ga glede na prvotno zastavljeni cilj in izbrano metodološko ogrodje osredotočimo na poznavanje različnih programov ter aktivnosti, vzpostavljenih z namenom njegovega reševanja. Pri tem se omejimo predvsem na tiste, ki so bili kot posledica sprejete politike boja proti doping v športu doseženi v Sloveniji. Upoštevaajoč pridobljene raziskovalne podatke in v začetnem delu prikazana teoretična spoznanja, ob koncu podamo oceno o obstoječih prednostih in slabostih že vpeljanih javnih programov boja proti doping v športu v Sloveniji ter nekatere možne alternativne razmisleke za prihodnje.

Doping v športu že nekaj let predstavlja eno izmed zelo aktualnih tematik oz. problematik tako znotraj športnih krogov kot tudi širše v javnosti. Najpogosteje ga razumemo kot nedovoljeno (upo)rabo prepovedanih snovi (največkrat v obliki različnih zdravil, pripravkov, poživil) in/ali postopkov (praviloma kemijsko in medicinsko podprti primeri manipulacije, kot so npr. zamenjava urina, uporaba celic, genov in genskih elementov, povečanje prenosa kisika v telesu) z namenom doseči boljši športni rezultat. Razlogi, da doping ohranja visoko pozornost javnosti, so številni in raznoliki, a v prvi vrsti jih vsekakor pogojujejo razkriti primeri ter učinki uporabe nedovoljenih poživil in sredstev, ki jih pristojne institucije odkrivajo praktično ves čas. Problem dopinga se je namreč skozi čas tako razrasel, da so se zaradi različnih nevarnosti in bojazni, od zdravstvene ogroženosti do diskreditacije športnih disciplin, v katerih se najpogosteje pojavlja, v njegovo reševanje najprej vključile posamezne pristojne športne organizacije, za njimi pa postopoma še države in v zad-

njem obdobju celo mednarodne institucije. Širina problema, ki ne meče slabe luči zgolj na šport, športnike in njihove dosežke, temveč tudi na splošne vrednote družbe, zdravje športnikov ter ostalih skupin neprofesionalnih in/ali amaterskih športnikov (le-ti si tovrstne prakse pogosto jemljejo za zgled), je torej izjemna. In kot taka presega zgolj anomalije nekega ozkega problema znotraj sfere športa ter kliče po širši družbeni pozornosti.

Vzporedno s pojavom dopinga v športu danes beležimo tudi precej različnih možnih in enako upravičenih vidikov ter motivov za ukvarjanje z danim problemom. Tematika je deležna skoraj dnevnih razprav takšne in drugačne vrste, ki se širijo od spletnih klepetalnic do znanstvenih krogov. V tej knjigi bo narava razpravljanja o problemu bližja slednji, čeprav je treba že takoj izpostaviti, da je tudi znotraj znanstvenoraziskovalne sfere vidik dopinga izjemno širok in multidisciplinarno zastopan, kar pomeni, da ga z različnih zornih kotov lahko preučujemo skozi znanstvenoraziskovalni instrumentarij številnih ved, kot npr. vidik zdravstvenih učinkov jemanja nedovoljenih poživil in sredstev pri športnikih (medicina), kemijska sestava ter učinki substanc in sredstev, ki naj bi pomagali športnikom pri doseganju boljših rezultatov (farmakologija), ozadja, motivi, razlogi, osebna stanja ter percepcije o, za in proti dopingju (filozofija, psihologija), fenomen dopinga *v* in *za* šport (kineziologija), ekonomski učinki, ki jih doping povzroča različnim skupinam vpletenih (ekonomija), družbeni kontekst njegovega pojava (sociologija), vidiki pravne regulacije in nenazadnje tudi učinki načinov, orodij ter oblik, ki so jih vzpostavile različne institucije ali posamezniki z namenom odpravljanja problema. Prav slednjemu, t. i. evalvacijskemu raziskovanju programov oz. politik boja proti dopingju bomo v tej knjigi namenili osrednjo raziskovalno pozornost.

Ker je preučevana tematika po svoji naravi izjemno kompleksna in hkrati občutljiva, smo jo z namenom, da bi jo vseeno poskušali zajeti čim bolj celostno, osredotočili le na nacionalni okvir, znotraj katerega smo vrednotili samo tiste programe, ki jih v boju proti dopingju v vrhunskem športu država s svojimi institucijami pomaga formalno vzpostaviti in izvajati kot najvišji suveren na tem ozemlju. Razlog za analizo državno podprtih programov je bil končno povezan tudi z dejstvom, da država formalno soregulira in obenem podpira kar nekaj aktivnosti na področju športa. Nenazadnje se zaradi zasledovanja javnega dobra od nje celo pričakuje, da pristopi k razreševanju problemov v družbi na točki, ko ti niso več zgolj partikularni, še bolj pa, ko jih družba ni več zmožna reševati s sebi lastnimi mehanizmi regulacije. Glede na vse navedeno je knjiga torej po raznovrstnosti vsebin namenjena širšim ciljnim skupinam bralstva. Vsekakor si želim, da bi služila kot osnovni priročnik evalvatorjem javnih programov in politik, predvsem pa tudi kot uporabno orodje vsem tistim skupinam zainteresiranih za problem dopinga, ki tega ne razumejo zgolj kot odmevno in medijsko podprto športno afero, temveč kot vsaj

zaenkrat še neuspešno rešen gordijski voz, v katerega reševanje se je zapletla celotna globalna vladna in športna sfera.

Nesporno dejstvo je, da to delo ne bi moglo nastati v obliki, kakršna je pred nami, če mi ne bi pomagali številni sogovorniki iz vrst športnikov, strokovne javnosti ter institucij športa in države, ki se praktično vsakodnevno srečujejo z aktivnostmi antidopinških programov. Zato bi se jim na tem mestu želela iskreno zahvaliti, da so kljub številnim delovnim obveznostim uspeli najti čas in bili pripravljeni posredovati svoja videnja o načinih reševanja problema pri nas, s pomočjo česar je bilo možno predstaviti protiutež objektivnim podatkom o načinih reševanja težav. Prav posebna zahvala gre intervjuvanim vrhunskim športnikom, ki so izrazili zanimanje in pripravljenost za sodelovanje, mnogokrat tudi v kratkih odmorih med tekmovanji ali treningi. Kot že velikokrat, a vendar z enako hvaležnostjo se za vso pomoč, usmeritve in napotke, zlasti glede evalvacijskih vsebin, zahvaljujem redni profesorici dr. Danici Fink Hafner s Fakultete za družbene vede. Velika zahvala gre zaslužnemu profesorju dr. Rajku Šugmanu, ki me je vpeljal v svet športa in mi stal ob strani – kot mentor in kot človek! Hvala športnemu novinarju in uredniku na TV Slovenija Mihi Žibratu, saj verjamem, da brez njegovih spodbud odločitev za to delo sploh ne bi dozorela na način in z ljudmi, s katerimi je. Neprecenljiva zahvala za razumevanje in brezpogojno pripravljenost za pomoč gre vsestranskemu športnemu delavcu Tomu Levovniku. Po znanstveni, strokovni in raziskovalni plati se za vso pomoč in razumevanje zahvaljujem red. prof. dr. Jošku Osredkarju s Fakultete za farmacijo in Kliničnega inštituta za klinično kemijo in biokemijo, ki je hkrati predsednik Nacionalne antidoping komisije, Zoranu Verovniku in Marku Rajštru z Ministrstva za šolstvo in šport, dr. Tonetu Jagodicu, Janiju Dvoršaku in Borutu Kolariču z Olimpijskega komiteja Slovenije – Združenja športnih zvez, profesorjem dr. Janku Strelu, dr. Jakobu Bednariku in dr. Mojci Doupona Topič, doc. dr. Saši Ceci-Ćerpić, doc. dr. Damirju Karpljuku, asist. dr. Milanu Hosti s Fakultete za šport, izr. prof. dr. Gregorju Tomcu za razgovore o širši družbeni razsežnosti problema jemanja nedovoljenih poživil z namenom strmenja k idealu popolnosti, ki ga zagovarja in spodbuja današnja družba, dragi dr. Vesni Bergant Rakočević, mag. Romanu Vodebu, Alemu Maksutiju in končno tebi, Boštjan – čeprav nikoli nisva našla pravega časa, da bi si do konca povedala vse o športu in družboslovju, bo spomin nate in na tvoje pronicljive ideje z menoj za vedno.

Delati na vsebinah te knjige, katere pomemben del je utemeljen na moji doktorski disertaciji (Kustec Lipicer, 2005), mi je bilo v izjemno veselje. S študijem, pisanjem in raziskovanjem (tudi 'na terenu') sem spoznala mnogo novih in zanimivih ljudi ter tematik, ki so pomembno razširile moja obzorja vedenja. In čeprav so se po nepisanem življenjskem pravilu z raziskovanjem nujno pojavljali tudi občutki brezizhodnosti in kriz, sem se jih branila z najboljšim 'dopingom' – vami, dragi Teo, Ela in Marcel.